PŘEHLED VÝZKUMŮ

66 / 2

– 2025 –

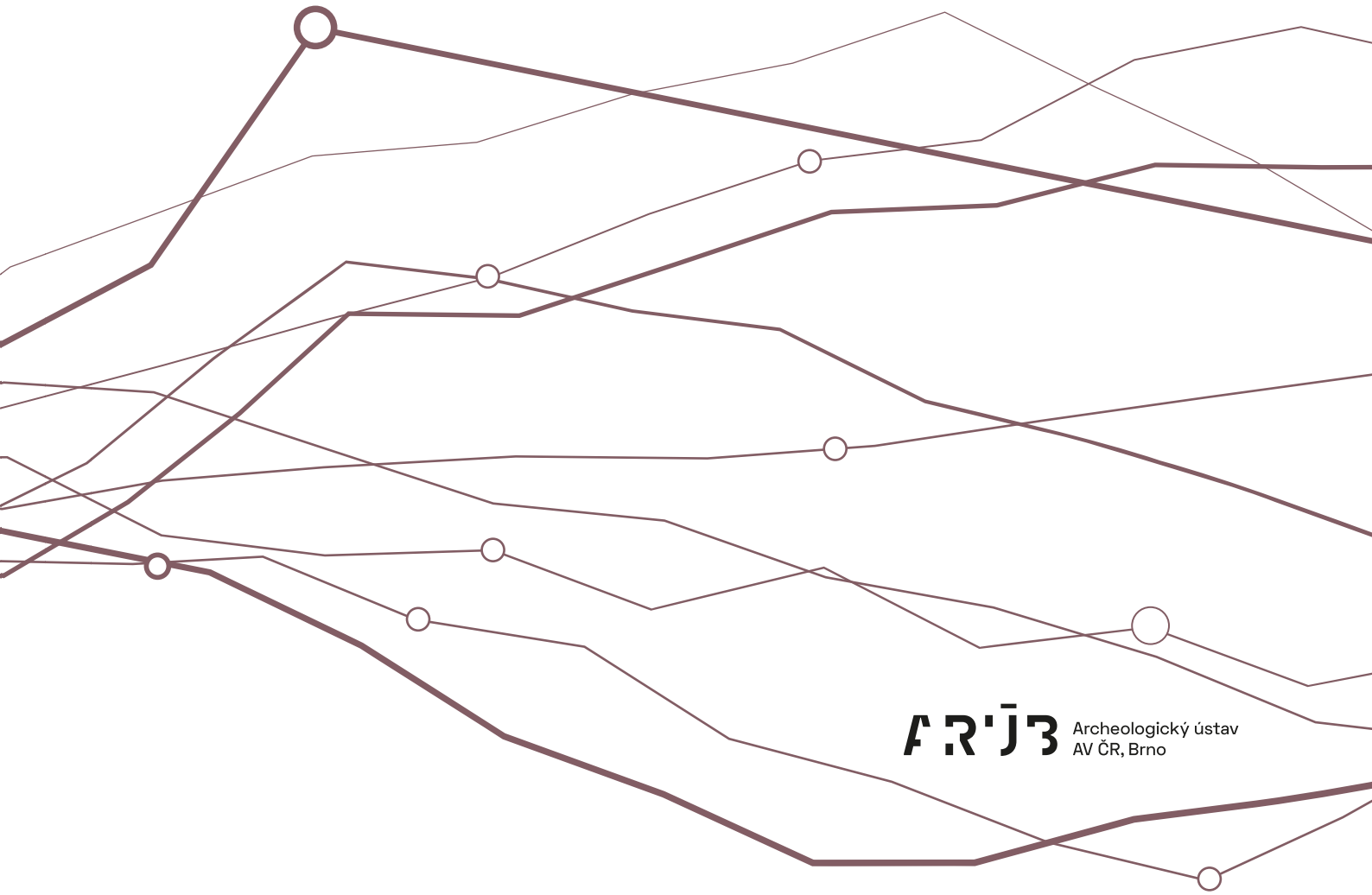

ARÚB Archeologický ústav AV ČR, Brno

Archeologický ústav
AV ČR, Brno

PŘEHLED VÝZKUMŮ

66 / 2

Brno 2025

Recenzovaný časopis Peer-reviewed journal
Ročník 66 Volume 66
Číslo 2 Issue 2

Odpovědní redaktoři Editors-in-chief
Petr Škrdla, Šimon Ungerman

Hostující editoři Guest editors
Pavel Drnovský, Marek Peška

Výkonná redaktorka Managing editor
Martina Kudlíková

Redakční rada Editorial board
Jaroslav Bartík, Pavel Burgert, Eduard Droberjar, Gabriel Fusek, Orsolya Heinrich-Tamáska, Katarína Hladíková, Bibiána Hromadová, David Kalhous, Adrián Nemergut, David Parma, Rudolf Procházka, Renáta Přichystalová, Pavel Šlézar, Ivo Štefan, Marek Vlach

Technická redakce Technical editors
Hedvika Břínková, Jakub Knobloch

Editor přehledu výzkumů Editor of the overview of excavations
Středověk a novověk / Middle Ages and Modern Times – Šimon Ungerman

Jazyková redakce Language editor
Jitka Procházková

Překlady Translation
David Gaul, Klára Matulová, Sean Mark Miller

Korektury Proofreading
David Gaul, Sean Mark Miller

Sazba Typography
Milan Filip

Software Software
Adobe InDesign CC

Adresa redakce Address
Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.
Čechyňská 363/19
602 00 Brno
IČ: 68081758
E-mail: pv@arub.cz
Internet: https://www.arub.cz/prehled-vyzkumu

Tisk Print
CCB, spol. s r. o.
Okružní 19
638 00 Brno
Česká republika

ISSN 1211-7250 (Print)
ISSN 2571-0605 (Online)

MK ČR E 18648

Vychází dvakrát ročně / Published twice a year.

Vydáno v Brně, prosinec 2025 / Issued in Brno, December 2025.

Časopis je indexován v citační databázi SCOPUS, v databázi EBSCO a na seznamu vědeckých časopisů ERIH PLUS.
Časopis je uveden na Seznamu neimpaktovaných recenzovaných periodik vydávaných v ČR.
The journal is indexed in the SCOPUS citation database, EBSCO database, and in the list of ERIH PLUS scientific journals.
The journal is listed on the List of non-impact peer-reviewed periodicals published in the Czech Republic.

Publikace je šířena pod licencí CC BY-NC-ND 4.0
The journal is published under the License CC BY-NC-ND 4.0

Copyright © 2025 Czech Academy of Sciences, Institute of Archaeology, Brno, and the authors.

Obsah
Content

Editorial

Studie, Articles

Hana Čižmářová, Ivan Čižmář
Moravian amber finds from the La Tène period in the context of the discovery of an amber workshop in the central agglomeration of Němčice (Prostějov District)
Moravské nálezy jantaru v době laténské v kontextu objevu jantarové dílny v Němčicích (okr. Prostějov) 11

Michal Zezula
Fara ve Stěbořicích ve středověku pohledem archeologického výzkumu
The rectory in Stěbořice during the Middle Ages from the perspective of archeological research 37

Pavel Drnovský, Jiří Unger
Středověká fortifikace u Úhlejova (okr. Jičín) zvaná Šluspárk: existence sídla a jeho podoba v kontextu středověkého osídlení Miletínska
Medieval Šluspárk fortification near Úhlejov (Jičín District): The existence of the residence and its character in the context of medieval settlement in the Miletín region 51

Bronislav Gruna, Michal Vágner
Zaniklá středověká vesnice Martinice u Hrušovan nad Jevišovkou
The deserted medieval village of Martinice near Hrušovany nad Jevišovkou 63

Zdeněk Omelka
Výzkum zaniklé středověké vsi Onšov (k. ú. Šanov, okr. Znojmo) s pomocí dálkového archeologického průzkumu, detektorové prospekce a povrchových sběrů
Research of deserted medieval village Onšov (Šanov cadastral area, Znojmo District) using archaeological remote sensing, metal detector survey and field walking 77

Petr Kos
Středověká a raně novověká vápenice v Březině u Křtin (okr. Brno-venkov): zjišťovací výzkum neznámého vápenického areálu v lese Vysoká
Medieval and early modern lime kiln in Březina near Křtiny (Brno-Country District): Detection research of an unknown limestone complex in Vysoká Forest 101

Miroslav Dejmal, Michala Přibylová, Jakub Šimík
Městské opevnění ve Veselí nad Moravou
The town fortifications in Veselí nad Moravou 113

Robin Pěnička
A child from Bystřice nad Pernštejnem: A contribution to the knowledge of juveniles from the Moravian gallows sites
Dítě z Bystřice nad Pernštejnem: příspěvek k poznání nedospělých jedinců z moravských šibenic 133

Přehled výzkumů na Moravě a ve Slezsku 2024
Overview of excavations in Moravia and Silesia 2024

Středověk a novověk, Middle Ages and Modern Times

Bohdalice-Pavlovice (k. ú. Pavlovice, okr. Vyškov) 145
Bouzov (k. ú. Doly u Bouzova, okr. Olomouc) 145
Brno (k. ú. Bohunice, okr. Brno-město) 146
Brno (k. ú. Husovice, okr. Brno-město) 147
Brno (k. ú. Líšeň, okr. Brno-město) 147
Brno (k. ú. Město Brno, okr. Brno-město) 147
Brno (k. ú. Město Brno, okr. Brno-město) 149
Brno (k. ú. Ponava, okr. Brno-město) 151
Brno (k. ú. Slatina, okr. Brno-město) 151
Brno (k. ú. Staré Brno, okr. Brno-město) 151
Brno (k. ú. Staré Brno, okr. Brno-město) 152
Brno (k. ú. Staré Brno, okr. Brno-město) 153

Brno (k. ú. Staré Brno, okr. Brno-město) 154
Brno (k. ú. Staré Brno, okr. Brno-město) 157
Brno (k. ú. Staré Brno, okr. Brno-město) 158
Brno (k. ú. Štýřice, okr. Brno-město) 158
Bukovinka (okr. Blansko) 159
Bulhary (okr. Břeclav) 159
Hlubočky (k. ú. Hrubá Voda, okr. Olomouc) 160
Hostěnice (okr. Brno-venkov) 160
Hrušovany nad Jevišovkou (okr. Znojmo) 160
Cholina (okr. Olomouc) 161
Choryně (okr. Vsetín) 161
Ivančice (k. ú. Letkovice, okr. Brno-venkov) 162
Jaroměřice nad Rokytnou (okr. Třebíč) 162
Jedovnice (okr. Blansko) 163
Klobouky u Brna (okr. Břeclav) 163
Kobylí (k. ú. Kobylí na Moravě, okr. Břeclav) 163
Kojetín (okr. Přerov) 164
Komňa (okr. Uherské Hradiště) 164
Koryčany (okr. Kroměříž) 165
Koryčany (okr. Kroměříž) 167
Kroměříž (okr. Kroměříž) 167
Křelov-Břuchotín (k. ú. Křelov, okr. Olomouc) 169
Kuřim (okr. Brno-venkov) 170
Litovel (okr. Olomouc) 170
Lysice (okr. Blansko) 171
Mladeč (okr. Olomouc) 171
Modřice (okr. Brno-venkov) 172
Modřice (okr. Brno-venkov) 172
Mokrá-Horákov (k. ú. Mokrá u Brna, okr. Brno-venkov) . . 172
Ochoz u Brna (okr. Brno-venkov) 172
Počenice-Tetětice (k. ú. Počenice, okr. Kroměříž) 173
Potštát (okr. Přerov) 173
Přerov (k. ú. Dluhonice, okr. Přerov) 173
Přerov (okr. Přerov) 174
Rajhrad (okr. Brno-venkov) 175
Rajhrad (okr. Brno-venkov) 176
Roštín (okr. Kroměříž) 176
Rousínov (k. ú. Rousínov u Vyškova, okr. Vyškov) 176
Sivice (okr. Brno-venkov) 176
Slavkov u Brna (okr. Vyškov) 177
Šumperk (okr. Šumperk) 177
Šumperk (okr. Šumperk) 177
Telč (okr. Jihlava) 178
Tišnov (okr. Brno-venkov) 178
Tovačov (okr. Přerov) 179
Uherské Hradiště (okr. Uherské Hradiště) 179
Uherský Brod (okr. Uherské Hradiště) 181
Újezd u Brna (okr. Brno-venkov) 182
Uničov (okr. Olomouc) 182
Valašské Meziříčí
(k. ú. Valašské Meziříčí-město, okr. Vsetín) 183
Valašské Meziříčí
(k. ú. Valašské Meziříčí-město, okr. Vsetín) 183
Valašské Meziříčí
(k. ú. Valašské Meziříčí-město, okr. Vsetín) 184
Vavřinec (k. ú. Suchdol v Moravském krasu, okr. Blansko) . 184
Velatice (okr. Brno-venkov) 187
Velehrad (okr. Uherské Hradiště) 187
Velké Losiny (okr. Šumperk) 187
Velké Němčice (okr. Břeclav) 190
Velké Němčice (okr. Břeclav) 190
Viničné Šumice (okr. Brno-venkov) 190
Vlasatice (okr. Brno-venkov) 191

Přehled výzkumů na Moravě a ve Slezsku 2024 – seznam autorů
Overview of excavations in Moravia and Silesia 2024 – list of authors 193

Varia

Zdenka Filipová, Kristina Zannikos, Kateřina Kleinová
Od nálezů k příběhům: Archeologické léto spojuje vědu a zážitek
From finds to stories: The Archaeological Summer connects science and experience 196

David Spáčil, Zuzana Kopáčová
The ATRIUM summer school on 3D models in archaeology
Letní škola ATRIUM zaměřená na 3D modely v archeologii 199

Jaroslav Bartík, Soňa Boriová, Ondřej Herčík
Workshop na téma post-processing v archeologii a pravěké technologie na základně v Mikulčicích
Workshop on archaeological post-processing and prehistoric technologies at the Mikulčice research base 202

Josef Jan Kovář
Vybrané archeologické lokality zkoumané Josefem Ungerem.
Jejich současný stav, památkové zajištění a prezentace veřejnosti
Selected archaeological sites researched by Josef Unger.
Their current state, conservation and presentation to the public 204

Karel Sklenář
Zaniklé středověké vesnice v počátcích české archeologie
The beginnings of research on deserted medieval villages in Bohemia 211

Dana Zapletalová
Drobný příspěvek k poznání kléru na Brněnsku ve 13. století
Small contribution to the knowledge of the clerics in the vicinity of Brno in the 13th century 216

Pavel Kouřil
Odešel doc. PhDr. Vratislav Janák, CSc.
Vratislav Janák has passed away 220

Přehled výzkumů 66/2, 2025 ● 37–49

Fara ve Stěbořicích ve středověku pohledem archeologického výzkumu

The rectory in Stěbořice during the Middle Ages from the perspective of archeological research

– *Michal Zezula** –

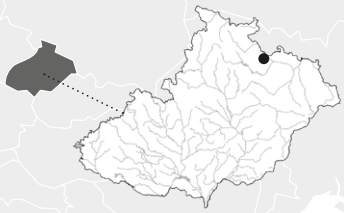

KEYWORDS

Early and High Middle Ages – Moravian-Silesian borderlands – Opava region – Velehrad Monastery – rectory – archaeological research – burial rites – material culture – Stěbořice

ABSTRACT

This study presents archaeological research conducted at the rectory in Stěbořice, which in the Middle Ages formed part of a complex comprising the Late Romanesque Church of St Nicholas (today the Church of the Assumption of Our Lady) and a farmstead that served as the administrative offices for the estates of the Velehrad Monastery in the Opava region. Field excavations uncovered the basement of a wood-clay structure, which was connected to other sunken structures and two grave pits. One of these contained the remnants of an iron sickle, probably used as a precaution against vampires. Pottery finds have made it possible to date most of the structures to the 13th century, while a smaller collection of pottery fragments from the 8th/9th–10/11th centuries indicates the presence of an earlier settlement at the site.

* Corresponding author – E-mail address: zezula.michal@npu.cz

https://doi.org/10.47382/pv0662-07

Received 23 August 2025; received in revised form 30 November 2025.
Available online 29 December 2025.

Copyright © 2025 Czech Acad Sci, Inst Archaeology Brno, and the authors.
This is an open access article under the CC BY-NC-ND 4.0 license
(https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).
Competing interests: The authors have declared that no competing interests exist.

1. Úvod

Důležitou roli při proměně raně středověkého Holasicka ve vrcholně středověké Opavsko sehrály církevní instituce. Vedle olomouckého biskupství, rytířských řeholních řádů johanitů a německých rytířů se na hospodářském vzestupu opavské provincie podílely také velké moravské kláštery. Významného postavení v tomto ohledu dosáhli velehradští cisterciáci, kteří v průběhu 13. století na Opavsku vybudovali doménu zahrnující více než 20 vesnic či jejich dílů. Tyto klášterní majetky byly spravovány ze správního a hospodářského dvora ve Stěbořicích (Kouřil et al. 2000, 427–433). Klášterní dvůr se velmi pravděpodobně nacházel v místě zámku vystavěného v 18. století a jeho hospodářského zázemí a přímo na něj navazovaly v jádru pozdně románský farní kostel a fara (Solnický 2008, 45, 73). Středověká podoba a vývoj tohoto areálu ale zůstávaly nejasné v důsledku pozdějších přestaveb. Nové informace k tomu přinesl archeologický výzkum spojený s opravou barokní fary, realizovaný ve dvou etapách v letech 2012 a 2015, který rovněž registroval stopy staršího raně středověkého osídlení. Předkládaná studie archeologicky získané poznatky sumarizuje a snaží se o jejich vyhodnocení především v kontextu vrcholně středověké transformace moravskoslezského pomezí a soudobé hmotné kultury.

2. Geografická charakteristika Stěbořic a doklady pravěkého a raně středověkého osídlení

Sídelní jádro obce Stěbořice bylo dle mapování stabilního katastru z roku 1833 tvořeno řadou usedlostí lemujících stoupající komunikaci, která obec spojovala s Opavou vzdálenou asi 9 km východním směrem. Na usedlosti od severu kolmo navazovala lánová plužina přecházející přes táhlý hřbet, pramennou polohu a nivu bezejmenného vodního toku až k jižní hranici katastru sousedních Milostovic, kterou tvořil opět vodní tok. Určujícími prvky jižní části vesnického jádra byl zámek s hospodářským dvorem a kostel s farou, na které navazovaly shluky většinou domkářských usedlostí situovaných také na prostoru lichoběžníkové návsi (obr. 1, 2). Jižní částí katastru Stěbořice protéká říčka Velká, napájející Stěbořický rybník, u něhož se v trati „Háj“ dodnes dochoval lesní porost druhovým složením částečně navazující na původní habrové doubravy (Opravil 1969). Zvlněný reliéf v okolí obce s plošinami, širokými rozvodnými hřbety a širokými údolími je součástí Zlatnické vrchoviny tvořící přechod jako severní a východní část Stěbořické pahorkatiny mezi okrajovou částí Nízkého Jeseníku a Opavskou nížinou (Demek a kol. 1987, 571). Nadmořská výška se v jádru obce pohybuje kolem 300 m a půdní pokryv představují sprašové hlíny (ČGS mapový list č. 15-32).

Nastíněná geografická charakteristika naznačuje, že Stěbořice jsou součástí tradičního sídelního území při středním toku řeky Opavy, kontinuálně osídleného od mladší doby kamenné.

Obr. 1. Jádro obce Stěbořice na tzv. císařském otisku stabilního katastru z roku 1836. Podkladová mapa: ČÚZK.
Fig. 1. *The core of the village of Stěbořice on the so-called Imperial Imprint of the 1836 Stable Cadastre. Base map: ČÚZK.*

Obr. 2. Jádro obce Stěbořice s kostelem, farou, zámkem a hospodářským dvorem na leteckém snímku od severovýchodu, 2025. Foto J. Hlas.
Fig. 2. *The core of the village of Stěbořice with the church, manor house and farmstead, aerial photograph from the west, 2025. Photo by J. Hlas.*

Na katastru obce bylo doposud objeveno osm lokalit řazených do eneolitu (kultury lengyelské a nálevkovitých pohárů spolu s nálezy bez možnosti bližší datace), mladší a pozdní doby bronzové a halštatské (kultura lužických popelnicových polí) a doby římské (Kouřil, Tymonová 2013, 13–18).

V odborné literatuře jsou ale Stěbořice známy především díky slovanskému kostrovému mohylníku ze střední doby hradištní zkoumanému v lesní trati „Háj" L. Jislem (1952; 1953) a nedávno nově komplexně vyhodnocenému. Prozkoumáno zde bylo celkem 43 mohyl, nálezy zahrnující zbraně, jezdeckou výstroj, ženské šperky a keramiku umožňují jeho časové zařazení do intervalu vymezeného třetí čtvrtinou 9. století a přelomem 9. a 10. století. Charakter inventáře mohylníku jednoznačně odkazuje k velkomoravskému prostředí, k němuž měla komunita uživatelů této nekropole velmi blízké vztahy (Kouřil, Tymonová 2013). Mohylník doprovází ve vzdálenosti zhruba 0,5 km jihovýchodně skupina tří odloučených mohyl (lokalita Háj II), které se doposud nepodařilo přesněji datovat. V úvahu přichází buď jejich souvislost s lokalitou Háj I, případně se jedná o naleziště starší, snad eneolitické (Jisl 1953, 50; Kouřil, Tymonová 2013, 13–14, 16). Také otázka sídliště, jež by bylo možné s mohylníkem spojit, zůstává otevřená. Přímo v kontaktu s pohřebištěm byl nedávno ve stěbořickém „Háji" identifikován patrně nedokončený fortifikační systém sestávající ze zdvojeného valu a příkopu. Jeho využití ve střední době hradištní ale zatím není prokázáno a nelze vyloučit, že náleží do doby bronzové. Další v tomto ohledu uvažovaná lokalita s nálezy z 9. století na Kostelním kopci v Jaktaři je vzdálená přibližně 4 km (Kouřil, Tymonová 2013, 157).

3. Stěbořice ve středověku

První písemná zmínka o Stěbořicích se dochovala v listině z roku 1220, kdy olomoucký biskup Robert věnoval velehradským cisterciákům desátky, které mu byly doposud odváděny z Velehradu a dalších šestnácti vesnic (CDB II, 179–181, č. 195). K roku 1228 jsou Stěbořice jmenovány ve výčtu majetků, jejichž držení klášteru potvrdil král Přemysl Otakar I., přičemž v jednom z později vyhotovených exemplářů tohoto privilegia se jako příslušenství vsi uvádí i les, rozkládající se směrem na západ od ní až po řeku Moravici (CDB II, 425–428, č. 380). Klášter zde rozvinul kolonizační aktivity, jejichž výsledkem byl vznik osmi vesnic, zmíněných v papežské listině z roku 1250 (CDB IV/1, 355–356, č. 194), jejichž držba byla spolu s dalšími statky na Opavsku velehradským mnichům potvrzena listinou krále Přemysla Otakara II. z roku 1270 (CDB V/2, 204–206, č. 606). Vznik velehradské domény na Opavsku, podporovaný přemyslovskými panovníky a olomouckým biskupem, byl součástí snah stabilizovat poměry v Holasické (později Opavské) provincii, kterou Přemyslovci anektovali k Moravě na počátku 80. let 12. století (srov. Kouřil et al. 2000, 428–429). Správa klášterních statků na Opavsku byla vykonávána ze stěbořického dvora, jenž byl v roce 1269 řízen bratrem Janem (CDB V/2, 182–184, č. 592). Ve Stěbořicích se tak ve středověku nacházela správní a hospodářská jednotka označovaná v prostředí cisterciáckého řádu jako grangie (Hurt 1934, 53; Pojsl 1990, 36–39; Solnický 2008, 8; Kouřil,

Tymonová 2013, 15). Pro období 14. století se o Stěbořicích nedochovaly žádné písemné zprávy. Informace o osudech klášterního zboží jsou k dispozici až v souvislosti s obnovou po husitských válkách, s níž lze spojit osobu hofmistra Bernarta (1436). Dalšími v pramenech zmíněnými hofmistry jsou Purkart (1448), Eberhart (1459) a Mikuláš (1464–1465), který se stal velehradským opatem. V roce 1467 získává stěbořické dominium do zástavy opavský zemský hejtman Bernard Bírka z Násilé a klášter tyto statky již nikdy nezískal zpět do svého držení (Hurt 1934, 120–121; Solnický 2008, 10–12).

Naznačené historické souvislosti ukazují, že středověké Stěbořice nebyly běžnou součástí rurálního prostředí, a můžeme zde v souvislosti s cisterciáckou grangií předpokládat i pohyb příslušníků dobových elit. Tomu by mohly odpovídat i nálezy objevené v minulosti v centru obce. Již v roce 1911 byl v areálu hřbitova při kostele Nanebevzetí Panny Marie vykopán železný meč, který je řazen na základě typologického rozboru hlavních částí do intervalu vymezeného první polovinou 14. století a první polovinou 15. století. S podobnými exempláři se setkáváme mezi nálezy středověkých militarií napříč Evropou a četné jsou analogie přímo z českých zemí či sousedních Uher a Polska (Tymonová, Žákovský 2012). Z místa nedaleko kostelního hřbitova, v zahradě příslušné ke stěbořickému zámeckému sídlu, pochází nález z roku 1979, sestávající ze čtyř moravských denárů ražených v době vlády Přemysla Otakara II. (1253–1278). Mincovní nález je dáván do spojitosti s cisterciáckým dvorem v prostoru vymezeném zámkem, kostelem a farou (Bittner 1981; Solnický 2008, 9–10; Kouřil, Tymonová 2013, 14, 16).

Obr. 3. Románský portál v severní obvodové zdi lodi kostela Nanebevzetí Panny Marie ve Stěbořicích, 2012. Foto M. Zezula.

Fig. 3. *The romanesque portal in the northern perimeter wall of the nave at the Church of the Assumption of Our Lady in Stěbořice, 2012. Photo by M. Zezula.*

4. Kostel a fara ve Stěbořicích

Jednou z nejvýznamnějších stavebních památek na Moravě je velehradský klášter s bazilikou Nanebevzetí Panny Marie a sv. Cyrila a Metoděje. Výstavba románského konventního kostela byla zahájena ve 20. letech 13. století a pokračovala patrně až do let 1235–1240, kdy byl dokončen klenutý ambit (Pojsl 1990, 44–45). Řemeslníci spojení se stavební hutí, která se na výstavbě velehradského klášterního komplexu podílela, byli před polovinou 13. století činní i jinde na Moravě a přímo na Opavsku jim lze připsat podíl na výstavbě zaniklého raně gotického kostela v Holasovicích a kostela sv. Petra a Pavla v Opavě-Jaktaři (Prix 2019a; 2019b). Je jisté, že velehradská stavební huť byla aktivní i ve správním středisku klášterních držav ve Stěbořicích. Dokládá to především portál dochovaný v severní obvodové zdi lodi kostela Nanebevzetí Panny Marie (obr. 3), jenž je pozůstatkem středověké sakrální stavby (ve středověku s patrociniem sv. Mikuláše), přestavěné nejspíše ještě v 16. století renesančně a poté v 70. letech 18. století barokně stavitelem Antonem Kretschmerem. Písemné prameny k počátkům a starším dějinám kostela ve Stěbořicích ale chybí, poprvé jsou nepřímo doloženy osobou faráře Rudolfa k roku 1357 (Prix 2012; Solnický 2008, 45–52). Půlkruhově zakončený ústupkový portál je vytesaný z bílého pískovce těženého v křídových výchozech v opolské pánvi zasahující na Osoblažsko. Jeho vnější hrana je členěna oblounem a vnitřní hrana byla modelována laloškou, na základě toho datoval D. Prix portál i kostel na konec 20. nebo do průběhu 30. let 13. století. Jako nejbližší analogie pro stěbořický portál je uváděn jižní portál lodi kostela sv. Václava v Kostelci u Kyjova, kde se také nacházelo jedno z center statků velehradských cisterciáků (Prix 2012).

Fara ve Stěbořicích je ve středověku doložena prostřednictvím zpráv o farářích, první informace o jejím vybavení z let 1672 a 1691 obsahují zápisy o vizitacích farnosti dochované v matrikách opavského děkanátu. Podrobný popis fary pochází z roku 1771, kdy další zápis v děkanské matrice uvádí, že fara vystavěná ze dřeva stojí v blízkosti kostela, sousedí s hřbitovem a svobodným statkem Antonína Kupky. Jmenováno je také její hospodářské zázemí sestávající ze sýpky a stáje pro čtyři až pět koní, užívané tehdy pro ustájení jedenácti krav. Nedlouho poté byla farní budova přestavěna, což dokládá stavební rozpočet z roku 1781 (Solnický 2008, 46–50).

Barokní fara byla vystavěna jako samostatně stojící dvoupodlažní objekt čtvercového půdorysu se dvěma podlažími. V částečně podsklepeném přízemí se nacházela velká kancelář s trámovým stropem a trojice menších místností zaklenutých plackovými klenbami. Byt faráře je situován v druhém nadzemním podlaží spojeným dřevěným schodištěm se síní, přístupné zvenku schodištěm kamenným. Střecha je mansardová s dochovaným barokním krovem. V roce 1879 byla k faře připojena přístavba a její areál s hospodářskými budovami získal podobu, kterou si s drobnými změnami uchoval dodnes (Solnický 2008, 53). Sejmutí vnitřních omítek v průběhu rekonstrukce objektu ukázalo, že do barokní novostavby nebyly zapojeny žádné starší konstrukce. Na základě popisu urbanistické situace starší fary lze ale předpokládat, že současná farní budova prostorově navazuje na svého staršího předchůdce.

5. Archeologické výzkumy fary v letech 2012 a 2015

V roce 2012 byly realizovány při jižním zahradním průčelí fary výkopové práce související s odvlhčením jejího zdiva. Výkop provedený strojem odstranil v rozsahu cca 100 m^2 nadložní vrstvy o mocnosti 30–40 cm a zasáhl až 60 cm pod povrch spražového podloží. V této úrovni byly zřetelné narušené výplně středověkých archeologických objektů, což vedlo k zastavení dalších prací a jejich plošnému odkryvu (Zezula 2025). Na tyto práce navázal v roce 2015 archeologický výzkum v interiéru přízemí fary, který předcházel výměně betonových podlah a sanaci jejich podkladních vrstev, která opět předpokládala zásah do archeologických terénů (Raidová, Zezula 2025). Také při této příležitosti byly zkoumány archeologické objekty, jež přímo navazovaly na situace odkryté výzkumem v roce 2012 (obr. 4).

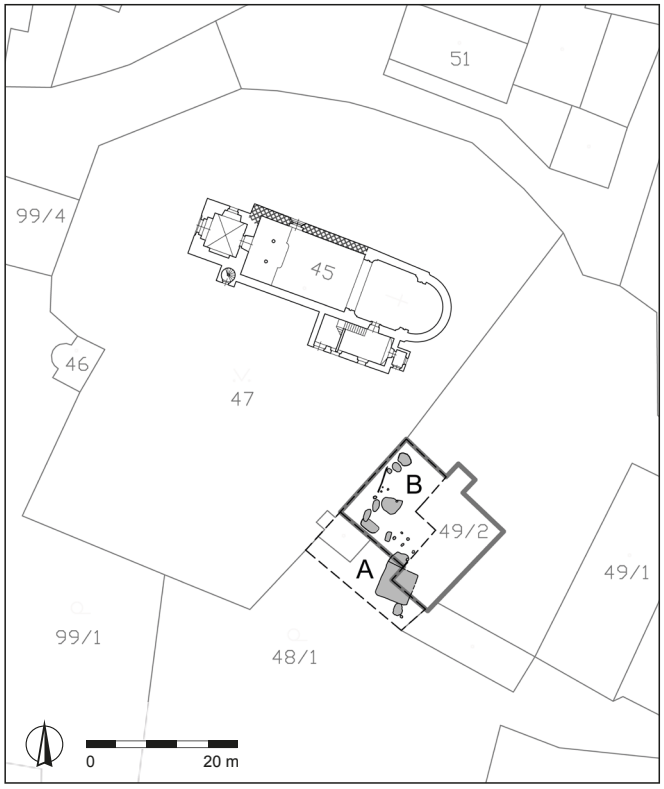

Obr. 4. Stěbořice, fara. Celková situace archeologických výzkumů provedených v letech 2012 (A) a 2015 (B) v digitální mapě katastru nemovitostí. Podkladová mapa: ČÚZK_Geoprohlížeč. Zaměření kostela Nanebevzetí Panny Marie a vyznačení románského úseku zdiva v severní obvodové zdi lodi (šedá šrafura) podle D. Prixe (2012).

Fig. 4. *Stěbořice, rectory. General location of archaeological excavations conducted in 2012 (A) and 2015 (B) marked on the digital cadastral map. Base map: ČÚZK_Geoprohlížeč. Survey of the Church of the Assumption of Our Lady and indication of the romanesque section of the masonry in the northern perimeter wall of the nave (grey hatching) after D. Prix (2012).*

5.1 Popis nálezové situace[1]

V exteriéru byla ve sníženém povrchu podloží identifikována výplň zahloubeného kvadratického objektu (obr. 5: objekt 500/12) narušeného stavbou fary. Podařilo se zachytit tři nároží, bylo tedy možné rekonstruovat jeho půdorys o rozměrech 4, 5 × 4, 6 m. Stěny objektu se pod ostrým úhlem svažovaly k plochému dnu, ve kterém se dochovaly pozůstatky vertikálních i horizontálních prvků vnitřní dřevěné konstrukce. Sestávaly z kruhových a oválných sloupových jamek v koutech objektu a v jeho středu, společně s podélnou jamkou ve středu jižní stěny. Při jižní a západní stěně byly v podlaze patrné s nimi rovnoběžné otisky trámů, jež navazovaly na vertikální konstrukční prvky, což ukazuje na kombinaci sloupové a rámové konstrukce objektu (obr. 6, 7). Ta mohla být v průběhu existence doplňována dalšími podpůrnými prvky, o čemž by mohla svědčit podélná prohlubeň v podlaze (obr. 5: objekt 511/12) a zdvojení jedné ze sloupových

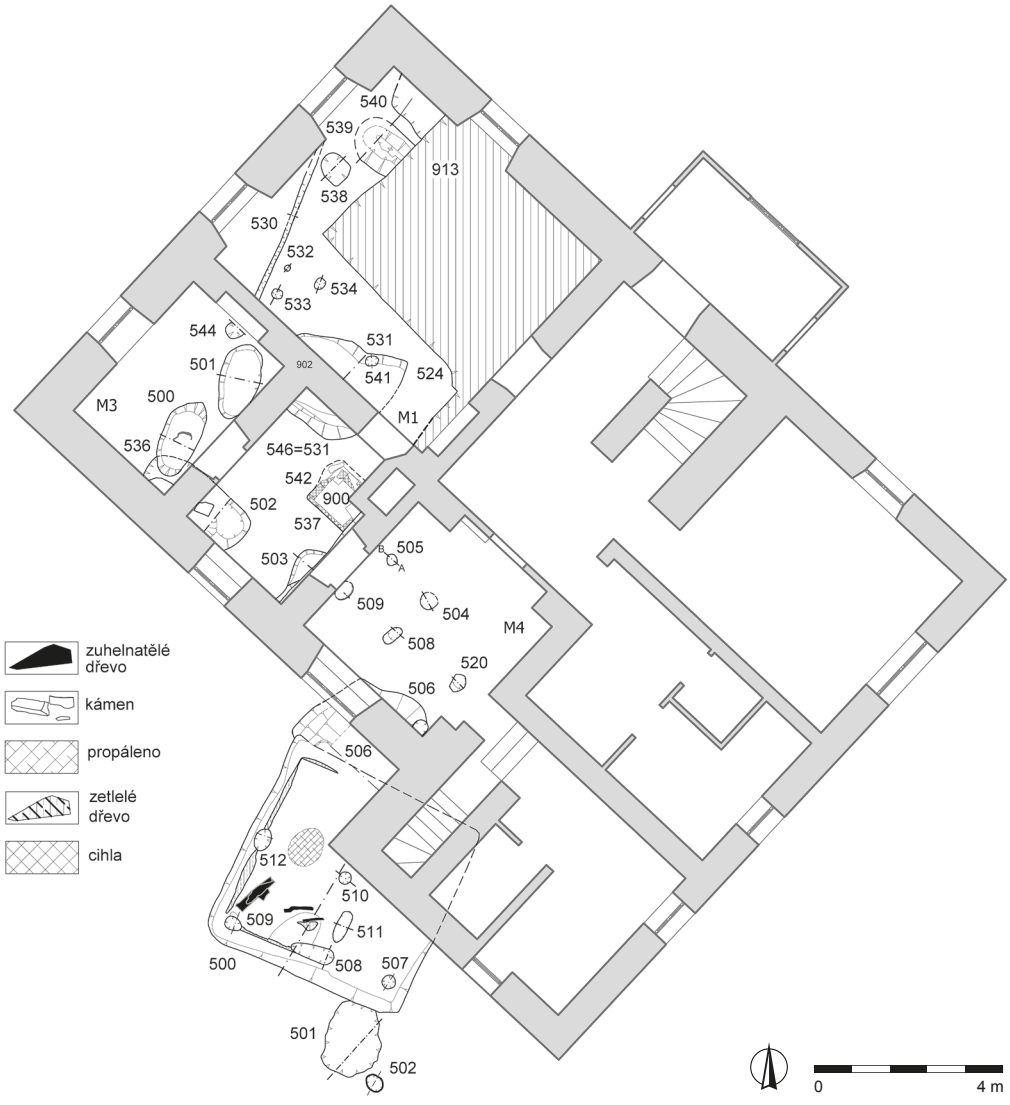

Obr. 5. Stěbořice, fara. Archeologické objekty odkryté výzkumy v letech 2012 (exteriér fary) a 2015 (interiér fary). Digitalizovaná terénní dokumentace NPÚ (Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě); úpravy a celkové zpracování M. Zezula.

Fig. 5. *Stěbořice, rectory. Features uncovered during excavations in 2012 (rectory exterior) and 2017 (rectory interior). Digitalized field documentation, NPÚ (National Heritage Institute, Regional Office in Ostrava); modifications and elaboration M. Zezula.*

Obr. 6. Stěbořice, fara. Archeologický výzkum v roce 2012. Suterén s. j. 500 odkrytý v exteriéru fary, stav po začištění úrovně podlahy. Foto J. Anlauf.

Fig. 6. *Stěbořice, rectory. Archaeological excavation in 2012. Basement s. u. 500 uncovered in the exterior of the rectory, situation after clearing the floor level. Photo by J. Anlauf.*

Obr. 7. Stěbořice, fara. Archeologický výzkum v roce 2012. Suterén s. j. 500 odkrytý v exteriéru fary, stav po odebrání všech komponent zánikové výplně. Foto J. Anlauf.

Fig. 7. *Stěbořice, rectory. Archaeological excavation in 2012. Basement s. u. 500 uncovered in the exterior of the rectory, situation after removing all components of the fill material. Photo by J. Anlauf.*

jamek (obr. 5: objekt 509/12). Objekt byl přístupný vstupní šíjí ústící do jeho severozápadního koutu. Nebyla na něj napojená kolmo, ale pod mírným úhlem. Protože se nedochovala horní hrana objektu, lze jeho hloubku stanovit jen odhadem vycházejícím z předpokladu, že mohl být hlouben z povrchu půdního horizontu vyvinutého na sprašovém podloží, jehož povrch, dokumentovaný na profilu začištěné stěny stavební jámy, se nacházel cca 1,8 m nad úrovní jeho podlahy. Ta byla tvořena tenkou vrstvou písku, která byla lokálně propálena a pokryta fragmenty zetlelých a zuhelnatělých dřev. Ve výplni objektu (obr. 8: profil 500/12/E–500/12/F) se uplatňovala spraš sesutá ze stěn v průběhu jeho zániku spolu se spáleništními komponentami, jež spolu se zuhelnatělým dřevem ukazují na zánik jeho nadzemní části v důsledku požáru. Svrchní část dochované výplně objektu pak byla tvořena přemístěnou kulturní vrstvou promíchanou s hrudkami podložní spraše (obr. 8: komponenta výplně 100/12).

V interiéru fary se nesouvisle dochoval pozůstatek kulturní vrstvy se středověkými a novověkými nálezy, do které směřoval výkop pro základy barokní fary a jejího klenutého sklepa (obr. 5: zdivo 913/15). S existencí tohoto objektu souvisela i cihlami obezděná předpecní jáma v kuchyni fary (obr. 5: zdivo 900/15) a negativy podkladových trámů podlahy. Další zahloubené objekty již byly středověkého stáří, příp. bez nálezů, a nedaly se tedy spolehlivě datovat. Některé z nich svojí orientací odpovídaly situaci objektu 500/12 odkrytému v exteriéru, takže se mohlo jednat o části jednoho funkčního celku. To platí zejména o žlábku stratigrafická jednotka (dále jen s. j.) 530/15 a jámě snad kvadratického půdorysu s nepravidelně utvářeným dnem s. j. 502 = 536/15 a zachycen byl také okraj vstupní šíje objektu s. j. 500/12. S touto etapou osídlení je patrně možné spojit i většinu výzkumem zaznamenaných sloupových jam. Naproti tomu objekty s. j. 531 = 546/15, 539/15 a 540/15 se na základě analýzy keramických nálezů jeví jako mladší. Orientaci SSV–JJZ vykazují i dva obdélné objekty (obr. 5: objekty 500/15 a 501/15) se zaoblenými rohy, interpretované (viz část 5.4) jako hrobové jámy, z nichž jedna byla narušena objektem 536/15.

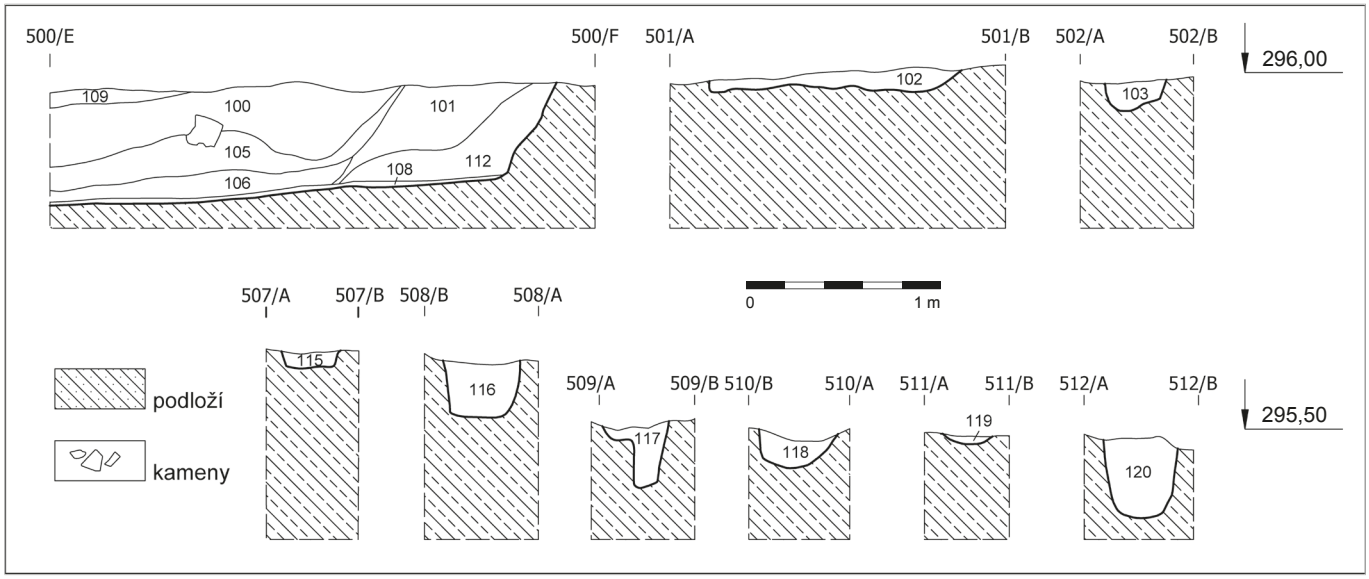

Obr. 8. Stěbořice, fara. Archeologický výzkum v roce 2012. Řezy archeologických objektů odrytých v exteriéru fary. Digitalizovaná terénní dokumentace NPÚ; úpravy a celkové zpracování M. Zezula.

Fig. 8. *Stěbořice, rectory. Archaeological excavation in 2012. Sections of features uncovered in the exterior of the rectory. Digitalized field documentation, NPÚ; modifications and elaboration M. Zezula.*

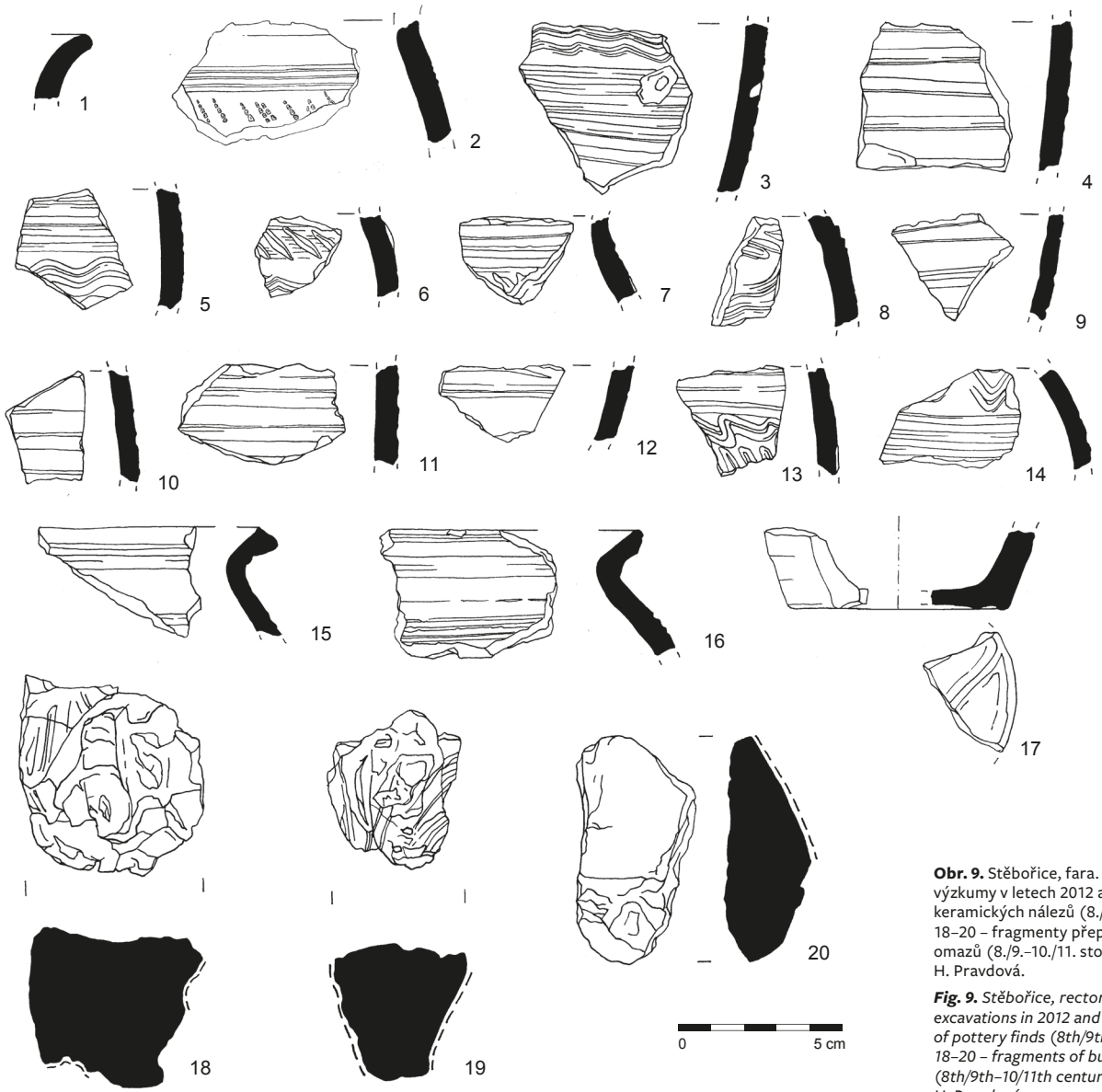

Obr. 9. Stěbořice, fara. Archeologické výzkumy v letech 2012 a 2015. 1–17 – Výběr keramických nálezů (8./9.–10./11. století); 18–20 – fragmenty přepálených hliněných omazů (8./9.–10./11. století). Kresba H. Pravdová.

Fig. 9. *Stěbořice, rectory. Archaeological excavations in 2012 and 2015. 1–17 – Selection of pottery finds (8th/9th–10/11th centuries); 18–20 – fragments of burnt clay coatings (8th/9th–10/11th centuries). Drawing by H. Pravdová.*

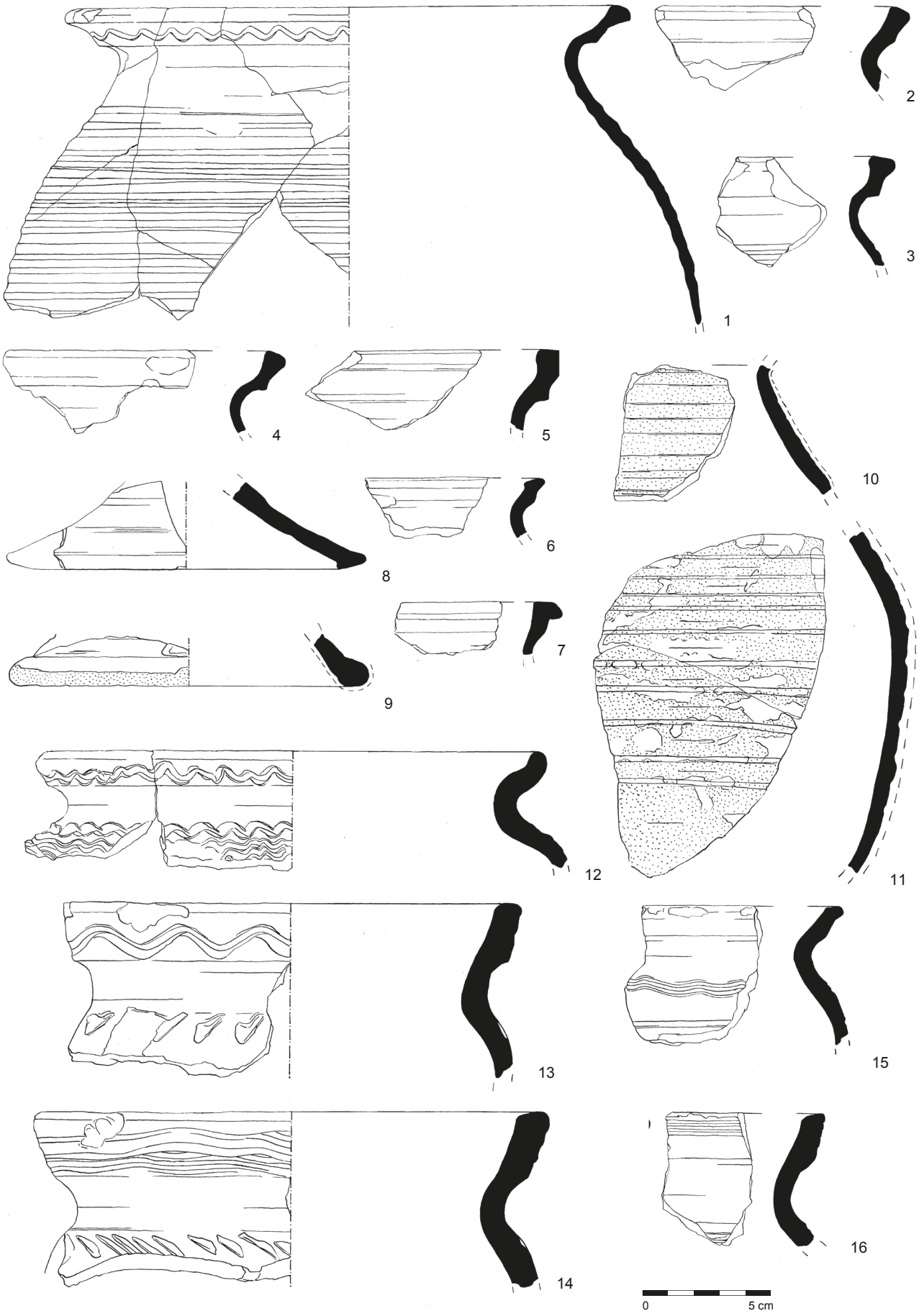

Obr. 10. Stěbořice, fara. Archeologický výzkum v roce 2012. Výběr keramických nálezů ze zánikové výplně suterénu s. j. 500 (kolem poloviny 13. století). Kresba H. Pravdová.

Fig. 10. *Stěbořice, rectory. Archaeological excavation in 2012. 1–16 – Selection of pottery finds from the fill material in the basement s. u. 500 (around the mid-13th century). Drawing by H. Pravdová.*

5.2 Keramické nálezy a jejich chronologické zařazení

V průběhu archeologického výzkumu byly získány keramické nálezy, které umožňují odkryté situace časově zařadit. Většina z nich byla nalezena ve formě větších fragmentů, z nichž lze rekonstruovat podstatné části nádob. Můžeme tedy předpokládat, že se jedná o odpad časově související s funkční existencí odkrytých objektů, nebo s dobou krátce po jejich zániku. V některých objektech byly tyto soubory, charakterizované společným výskytem keramiky náležející z technologického a morfologického hlediska závěrečné fázi raně středověké výrobní tradice a staršímu horizontu vrcholně středověké keramiky, doprovázeny staršími raně středověkými zlomky.

Určitá část fragmentů příslušných k nejstarší komponentě nálezového souboru může pocházet jen z částečně dochovaného kvadratického objektu 501/12, který byl narušen suterénem 500/12, kde se tyto zlomky vyskytovaly v sekundárním uložení. Další nálezy obsahovaly zásypy hrobů 500/15 a 501/15, a lze je nepochybně spojit se specifickou komponentou jejich zásypů, tvořenou hroudami hnědošedé kulturní vrstvy. Většina zlomků (10 ks; obr. 9: 3–11) pochází z jedné nádoby charakterizované keramickou hmotou bez makroskopicky pozorovatelného ostřiva, s hladkým povrchem a výpalem vnější strany do béžových barevných odstínů a vnitřní stranou vypálenou do šedé až šedočerné barvy se stopami po obtáčení. Výzdoba spodku a výdutě nádoby sestávala z ne zcela pravidelně kladených obvodových žlábků a rýh, zatímco na výduti a podhrdlí se uplatňovala vícenásobná vlnice v kombinaci s šikmými vseky. Obdobnou charakteristiku vykazují ještě další tři fragmenty (obr. 9: 12–14), které se ale od představených nálezů liší přítomnosti jemného křemičitého ostřiva. Zbylé tři zlomky (obr. 9: 15–17) se od výše popsaných nálezů liší tvrdě vypálenou hmotou do hnědých až šedohnědých odstínů, zastoupené okraje lze klasifikovat jako vně vyhnuté, zesílené. Dva z nich byly získány z objektu 501/12 (obr. 9: 15–17), kde se nacházely i přepálené fragmenty hliněných omazů s otisky dřevěných konstrukčních prvků (obr. 9: 18–20).

Časové zařazení této skupiny nálezů ztěžuje nízké zastoupení okrajů a nemožnost spolehlivě rekonstruovat profilaci nádob. V keramických souborech z blízkých lokalit (Hradec nad Moravicí, Opava-Jaktař, Opava-Kylešovice) jim obecně odpovídá keramika řazená do 10. století či o něco mladší (Kouřil 1994, 27–29, 41–46; Kouřil, Gryc 2018, 196–201), zatímco inventář stěbořického mohylníku vykazuje poněkud archaičtější rysy (Kouřil, Tymonová 2013, 120–126).

Starší raně středověké nálezy ze stěbořické fary zastupují pouhé dva fragmenty (obr. 9: 1, 2), přičemž pro zlomek jednoduchého vně vyhnutého zaobleného okraje se stopami obtáčení na vnitřní ploše, vyrobený z keramické hmoty s příměsí jemného keramického ostřiva, nacházíme analogie v nálezech řazených do 8. až 9. století (např. Úvalno; srov. Kouřil 1994, 59–63). Zde se setkáváme i s výzdobou hřebenovým vpichem a hřebenovým pásem, které nese druhý z uvedených fragmentů, vyrobený ze středně hrubě ostřené hmoty.

Nejpočetnější kolekce vrcholně středověké keramiky pochází ze suterénu dřevohliněného domu 500/12 (obr. 10: 1–11). Většina získaných fragmentů náleží obtáčené tenkostěnné keramice vypálené do šedých či šedočerných odstínů (obr. 10: 2–7), více než 40 dalších fragmentů pochází z velkého bezuchého hrnce s bílou barvou vnitřní i vnější strany nádoby a šedým lomem (obr. 10: 1). Ojediněle byl zaznamenán výskyt nesouvislé zelené polevy na vnější straně několika zlomků výdutě větší nádoby, patrně džbánu (obr. 10: 10, 11). Ostatní zlomky většinou náleží bezuchým hrncům s okraji nejčastěji utvářenými do podoby oboustranně prožlabených okruží, zastoupen je ale také zesílený okraj s vně vytaženou horní plochou. Stejnou technologickou charakteristiku vykazují i torza dvou poklic, z nichž jedna měla tvar zvonovitý a druhá kónický (obr. 10: 8, 9). Zlomky keramiky raně středověké výrobní tradice z téhož objektu (obr. 10: 12–16) mají větší sílu střepu a náleží produkci vypalované v redukční atmosféře do hnědošedých či černošedých barevných odstínů. Jako ostřivo se nejčastěji vyskytuje křemičitý písek, méně se setkáváme s příměsí grafitu. Hmota jedné z nádob vypálených do bílošedé barvy je bez makroskopicky rozpoznatelného ostřiva a vnější stranu jejího okraje i podhrdlí pokrývá výzdoba v podobě vlnice a vlnicového pásu (obr. 10: 12). Okraje nádob jsou většinou zesílené a vzhůru vytažené, v některých případech se spodní hranou utvářenou do podoby nevýrazné lišty, s výzdobou vnější plochy v podobě vlnice, vlnicového pásu či obvodových rýh, které spolu s šikmými vseky nacházíme také na podhrdlí a výdutích. Obě komponenty jsou co do počtu zastoupeny v zásadě rovnoměrně.

Podobnou charakteristiku vykazují keramické nálezy z interiéru fary. Nejpočetnější kolekce pochází z obou zkoumaných hrobů, kde bylo v zásypu hrobu 500/15 nalezeno 55 zlomků a v zásypu hrobu 501/15 pak 37 fragmentů (obr. 11). V hrobových zásypech sice dominovala keramika raně středověké výrobní tradice, v obou případech byla ale doprovázena menším počtem (hrob 500/15 – 6 ks, s. j. 501/15 – 8 ks) technologicky vrcholně

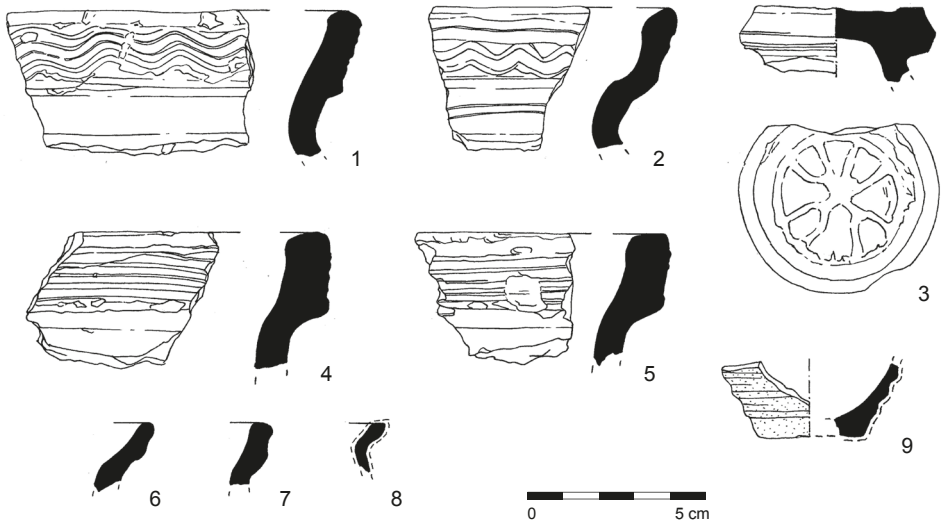

Obr. 11. Stěbořice, fara. Archeologický výzkum v roce 2015. Výběr keramických nálezů ze zásypů hrobových jam s. j. 500 a s. j. 501 (kolem poloviny 13. století). Kresba H. Pravdová.

Fig. 11. *Stěbořice, rectory. Archaeological excavation in 2015. Selection of pottery finds from the fill material in grave pits s. u. 500 and 501 (around the mid-13th century). Drawing by H. Pravdová.*

středověkých fragmentů. V jednom případě (zásyp hrobu 500/15) bylo získáno i torzo okraje a spodní části miniaturní nádobky z bílošedé keramické hmoty bez ostřiva a se žlutou polevou (obr. 11: 8, 9). Na jednom fragmentu ze dna nádoby byla evidována značka v podobě části břevna a značka s kruhovým motivem s paprsky se vyskytla také na držadle poklice. Výplně ostatních objektů obsahovaly podstatně méně nálezů, příp. v nich keramika absentovala. Lze ale konstatovat, že ve všech případech převažovala keramika raně středověké výrobní tradice nad vrcholně středověkou a zároveň nebyly v těchto souborech identifikovány žádné zlomky charakteristické pro mladší středověkou keramiku.

Časové zařazení referovaných nálezů můžeme opřít o četné analogie především z blízké Opavy. Souběžný výskyt keramiky raně středověké výrobní tradice a nejstaršího horizontu keramiky vrcholně středověké je charakteristický pro nálezové situace, které časově souvisí se stabilizací lokovaného města v době před a kolem poloviny 13. století. Blízkou analogii pro nálezové soubory z objektu 500/12 a zásypů hrobů 500/15 a 501/15 představuje například keramika z objektu 507, odkrytého pod nejstarším dlážděním středověkého Dobytčího trhu (Kolář, Zezula 2011, 236), keramický inventář jímky zkoumané při Horním náměstí (Kiecoň, Zezula 2005, 34), nebo nálezy z vrstev, do kterých byl založen severovýchodní segment městského opevnění (Kolář et al. 2021, 75–77). S touto datací není v rozporu ani výskyt polévaných nádob v referovaném souboru, džbány se zelenou polevou i miniaturní polévané nádobky nejsou v opavských souborech z 13. století ničím výjimečným (srov. Šikulová 1985; Kouřil, Wihoda 2003, 94; Procházka, Hložek 2013).

Pozdějšímu časovému horizontu náleží objekty 531 = 546/15, 539/15 a 540/15, odkud pochází zlomky tenkostěnné keramiky se slinutým hnědým povrchem spolu s okraji utvářenými do podoby okruží s ovalenou vnitřní plochou a okraj vně vyhnutý profilovaný, které můžeme zařadit do 14. až 15. století. Mladší novověké nálezy se ve výplních zahloubených objektů nacházely jen výjimečně a v podobě malých zlomků, takže je možné hodnotit je jako intruzi z vrstev v jejich nadloží, z nichž většina souvisí s výstavbou barokní fary, jejími podlahami a topeništěm.

5.3 Interpretace nálezové situace a její analogie

Výše nastíněné prostorové souvislosti a datace keramických nálezů umožňují spojit odkryté středověké objekty s předchůdcem barokní fary. Je zjevné, že jejich orientace má většinou návaznost na orientaci v jádru románského kostela, jehož osa se o 21° odchyluje od obvyklé východozápadní orientace směrem k jihu (obr. 4). Určující strukturu mezi nimi představuje kvadratická jáma (objekt 500/12), původně zahloubená cca 1,8 m pod úrovní terénu, o rozloze 20,6 m^2 (4,6 × 4,5 m), se vstupní šíjí připojenou k severozápadnímu nároží, kterou můžeme interpretovat jako zahloubenou část stavby se stěnami tvořenými kombinací prvků sloupové a rámové konstrukce. V důsledku narušení objektu zdivem přístavby fary zanikla jeho severovýchodní část, takže nemůžeme s určitostí potvrdit či vyloučit existenci otopného zařízení, a tedy jeho obytnou funkci. Na základě četných analogií z vesnického prostředí a s přihlédnutím k situaci v nedaleké Opavě a v Moravské Ostravě ale předpokládáme, že se jedná o suterén se skladovací funkcí. Protože se nadloží objektu v jeho bezprostředním sousedství nedochovalo, nejsme schopni rozhodnout, zda se jednalo o samostatně stojící stavbu komory či špýcharu, anebo součásti vícedílného domu, jehož další části nebyly podsklepeny (srov. Vařeka 2004, 229–267; Kiecoň, Zezula 2005; Kolář, Zezula 2014, 553–561; Marethová, Zezula 2022; Kaniová et al. 2024, 18–41). Chronologické zařazení skupiny sloupových jam odkrytých v místnosti M4 je z důvodu malého počtu nálezů z jejich výplní nejisté. Jejich návaznost na suterén 500/12 je ale kvůli odlišnosti v orientaci obou struktur spíše nepravděpodobná. Naproti tomu žlábek 530/15 doprovázený několika sloupovými a kůlovými jámami patrně má se suterénem a jeho orientací spojitost a může souviset s vymezením areálu středověké fary vůči kostelnímu hřbitovu.

Situace zahloubených objektů zjištěných v místě stěbořické fary velmi dobře koresponduje také s poznatky získanými v případě dalších dvou archeologických výzkumů, které se v prostoru moravskoslezského pomezí dotkly farních areálů. Fara při kostele sv. Václava v Moravské Ostravě měla ve svých počátcích v poslední třetině 13. století podobu dřevohliněného objektu, vybaveného čtvercovým suterénem či polosuterénem, s dochovanými pozůstatky základového trámového věnce. Rekonstruované rozměry tohoto objektu (4,4 × 4,4 m), doprovázeného soustavou jam souvisejících s hospodářským zázemím fary, se v podstatě shodují se stěbořickým objektem (Zezula 2003, 9–14; 2017, 86). Archeologický výzkum vstoupil do hospodářského zázemí středověké fary rovněž v Bohušově. I zde se setkáváme s kvadratickým zahloubeným objektem, v tomto případě ale nejspíše bez spojitosti s obytnou stavbou, a zásobními a sloupovými jámami datovanými do doby kolem přelomu 13. a 14. století až první poloviny 14. století (Zezula, Prix 2011, 70–74).

5.4 Doklady pohřebních aktivit

Na žlábek s. j. 530/15 navazovaly obdélné jámy se zaoblenými nárožími s. j. 500/15 (rozměry 1,7 × 0,8 m, hloubka 1,0 m) a 501/15 (rozměry 1,65 × 0,85 m, hloubka 0,45 m) orientované stejně jako je suterén dřevohliněné stavby, tj. kolmo na osu románského kostela (obr. 12–14). Zásypy s hroudami spraše a kulturní vrstvy ukazovaly na rychlé jednorázové zaplnění objektů (obr. 12, 15), což spolu s plochým dnem vedlo k jejich klasifikaci jako hrobových jam, i když v nich nebyly zaznamenány kosterní pozůstatky. Tuto interpretaci ale potvrdila fosfátová analýza celkem 47 vzorků hlíny (s. j. 500/15 – 27 vzorků, s. j. 501/15 – 20 vzorků) odebraných ze dna jam ve čtvercové síti, která v obou objektech detekovala zvýšenou koncentraci fosforu ve formě PO43 iontů, jejímž původcem byly lidské ostatky nebo jiný organický materiál živočišného původu (Bednář, Kučera 2016). Na dně hrobu s. j. 500/15 se dále nacházely zbytky železného srpu dochovaného, vyjma části řapu, jen ve formě korozních produktů (obr. 13, 14). Srp o max. délce cca 36,4 cm, šířce čepele 3 cm a délce řapu 13,6 cm lze přiřadit k typu Ib vyčleněnému R. Krajícem (2003, 139–141), resp. typu dI definovanému M. Beranovou (1957, 104–105), i když plynulý obloukovitý tvar hřbetu čepele nejsme schopni v důsledku pokročilé koroze předmětu s jistotou potvrdit. Ve středověkých nálezech je k dispozici pro uvedený typ srpu řada analogií, z prostoru moravskoslezského pomezí je možné uvést exemplář z hradu Rychleby (Goš 1976, obr. 3: 5; Kouřil et al. 2000, 318, 320) a nově i nález ze zaniklé středověké vsi Rabendorf u Horního Benešova (Zezula et al. 2022, 228, 241).

Časové zařazení keramických nálezů z hrobových zásypů umožňuje spojit oba hroby s počátky středověkého kostela. Jejich orientace SSV–JJZ, tedy kolmo na osu kostela, se sice odlišuje od ve středověku převládající východozápadní orientace, výskyt takových hrobů ale není ve středoevropském prostoru nijak výjimečný (srov. Králíková 2006, 51–53; Čechura 2010, 114). Přítomnost srpu jako milodaru bývá v hrobech zaznamenávána na pohřebištích datovaných od raného středověku až po novověk. Interpretace tohoto zvyku je nejasná a provází ji četné problémy metodické povahy (srov. Ungerman 2023, 286–287). Nejčastěji jsou v literatuře zmiňovány možnosti, že srp byl do raně středověkých hrobů vkládán jako předmět s magicko-rituální funkcí, jako zbraň, nebo v hrobě asi vyjadřoval nějaký vztah zemřelého k půdě a zemědělské činnosti, aniž by bylo možné blíže

Obr. 12. Stěbořice, fara. Archeologický výzkum v roce 2015. Hrobové jámy s. j. 500 a s. j. 501, stav po začištění povrchové části zásypů. Foto M. Zezula.

Fig. 12. *Stěbořice, rectory. Archaeological excavation in 2015. Grave pits s. u. 500 and 501, situation after clearing the surface part of the fill material. Photo by M. Zezula.*

Obr. 13. Stěbořice, fara. Archeologický výzkum v roce 2015. Hrobová jáma s. j. 500, stav po začištění dna s torzem železného srpu. Foto M. Zezula.

Fig. 13. *Stěbořice, rectory. Archaeological excavation in 2015. Grave pit s. u. 500, situation after clearing the bottom of the pit, with the remnants of an iron sickle. Photo by M. Zezula.*

Obr. 14. Stěbořice, fara. Archeologický výzkum v roce 2015. Detail železného srpu na dně hrobové jámy s. j. 500. Foto M. Zezula.

Fig. 14. *Stěbořice, rectory. Archaeological excavation in 2015. Detail of an iron sickle found on the bottom of a grave pit s. u. 500. Photo by M. Zezula.*

určit jeho charakter (Beranová 1957, 113–114, k tomu srov. též Reichenbach 2004, 549, 557–558; Borzová 2006, 217–219). Srpy nalézané v hrobech uložených na vrcholně středověkých a novověkých hřbitovech naproti tomu bývají řazeny spolu s dalšími železnými předměty s ostřím mezi opatření uplatňovaná z důvodu obav z revenantů (Unger 2006, 166–167). K tomu vedou především nálezy srpů uložených tak, že případný pohyb zemřelého v hrobě by vedl k oddělení části těla (Borzová 2006, 218; Janowski, Kurasiński 2010, 92–93; Betsinger, Scott 2014).

Takto lze nejspíše interpretovat také srp z hrobu s. j. 500/15 ze Stěbořic, jehož příčná poloha přibližně ve středu jámy naznačuje, že tímto způsobem mohl být zajištěn střed těla jedince, jehož ostatky se nedochovaly. Jejich absence neumožňuje rozvinutí dalších otázek ve vztahu k pohlaví či věku takto pohřbeného jedince, rozměry hrobové jámy ukazují na nedospělého jedince či osobu menšího vzrůstu. Pozornost zasluhuje poměrně velká vzdálenost (21 m) hrobu od kostela, takže se mohlo jednat o okrajovou část hřbitova, kam byly pohřby problematických jedinců někdy umísťovány (Janowski, Kurasiński 2010, 93). Lze také připomenout, že z prostoru moravskoslezského pomezí známe i další doklady protirevenantských opatření v podobě skeletu zatíženého kameny a mincí v ústech z hřbitova při kostele sv. Václava v Moravské Ostravě datovaného do 14. až 15. století a hrobu muže s dlaždicí na hrudi a třemi mincemi v ústech ze 17. století odkrytého v interiéru téže sakrální stavby (Zezula 1998; Plaček a kol. 2014, 21–27).

6. Závěr

Archeologický výzkum fary ve Stěbořicích doplnil několik nových informací k vývoji obce, v níž se ve středověku nacházelo ústředí statků velehradského cisterciáckého kláštera. Odkrytá kvadratická suterénní část dřevohliněného domu, který můžeme díky prostorovým souvislostem interpretovat jako součást středověké fary, vykazuje určitou návaznost na v jádru románský farní kostel a je tak alespoň v základním obrysu patrná struktura zdejšího sakrálního areálu. K němu náleží i výzkumem zaznamenané hroby, jejichž časové zařazení odpovídá dataci suterénu a některých dalších objektů do doby kolem poloviny 13. století. Z typologického hlediska zkoumaný kvadratický objekt koresponduje se suterény, jimiž byly v této době vybaveny dřevohliněné domy v blízké Opavě, což ukazuje, že obydlí duchovního mohlo mít i ve venkovském prostředí podobu odpovídající stavbám ve městě. Uvedený předpoklad bezesporu platí i pro jeho vybavení, jak ukazuje návaznost keramických nálezů na opavské nálezové soubory 13. století. Pozoruhodná je i shoda charakteru a rozměrů stěbořického suterénu se situací středověké fary v Moravské Ostravě. To naznačuje, že podsklepený dřevohliněný objekt mohl představovat v počátečních fázích středověkých far v prostoru moravskoslezského pomezí standardní řešení. Pokud

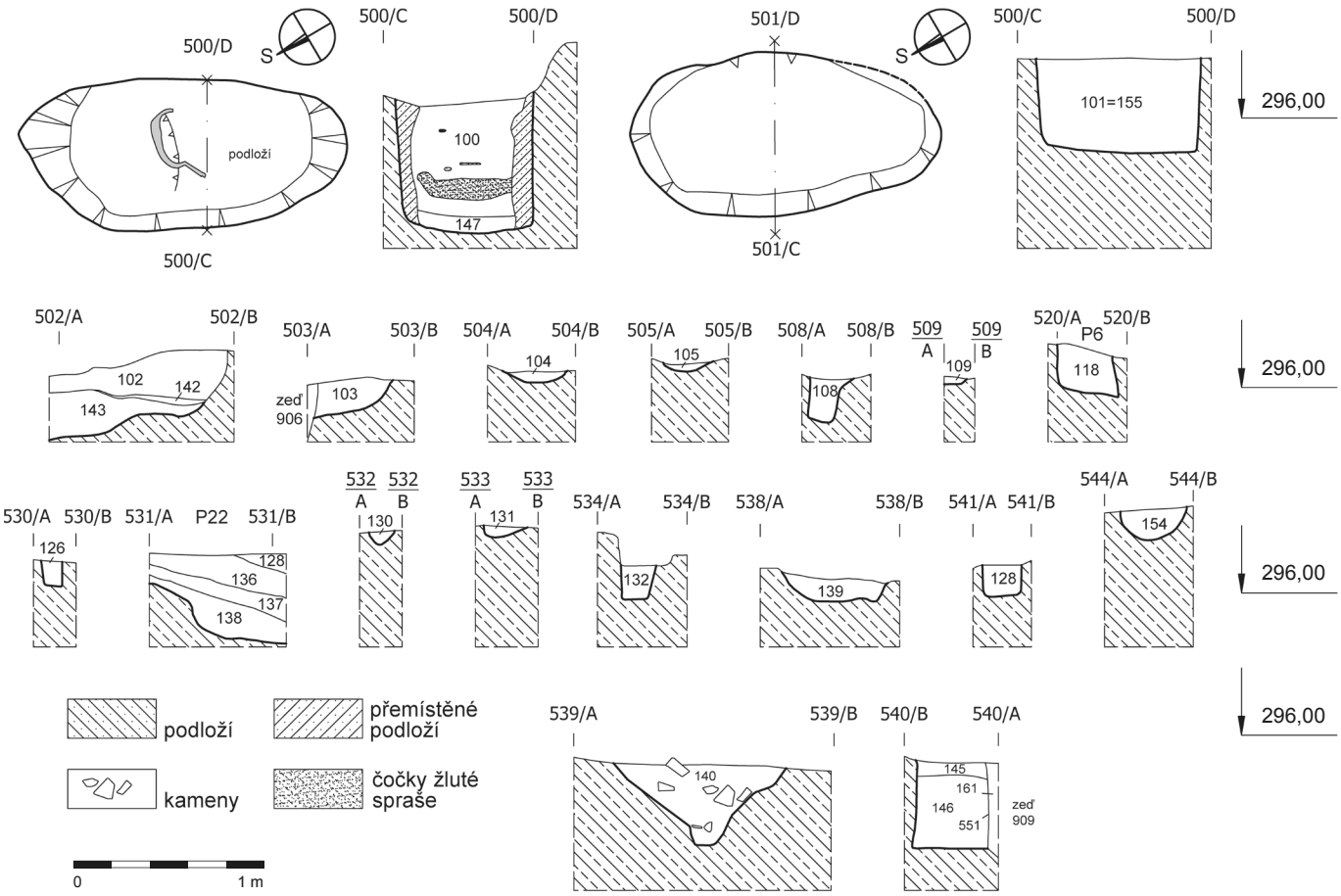

Obr. 15. Stěbořice, fara. Archeologický výzkum v roce 2015. Půdorysy a řezy hrobových jam s. j. 500 a 501 spolu s řezy ostatních objektů odkrytých v interiéru fary. Digitalizovaná terénní dokumentace NPÚ; úpravy a celkové zpracování M. Zezula.

Fig. 15. *Stěbořice, rectory. Archaeological excavation in 2015. Ground plans and sections of grave pits s. u. 500 and 501 uncovered in rectory interior. Digitalised field documentation NPÚ; modifications and elaboration M. Zezula.*

je správná interpretace nálezu srpu v jednom z hrobů jako opatření uplatněné v důsledku obav z revenanství, jedná se o doposud nejčasnější středověký doklad těchto praktik v sledovaném území. Ve spojitosti s dalšími středověkými a novověkými příklady z Moravské Ostravy můžeme potvrdit, že snaha chránit komunitu před „nemrtvými" má v tomto prostoru velmi dlouhou, staletí trvající tradici. Archeologický výzkum přinesl v podobě menšího počtu keramických zlomků také doklady staršího raně středověkého osídlení, které mohlo být přinejmenším mezi 8. až 11. stoletím kontinuální a středověká vesnice na něj pak v první polovině 13. století prostorově navázala. Otázku, jaký mělo zdejší raně středověké osídlení charakter, a zda mohlo souviset s blízkým mohylníkem, není za stávajícího stavu poznání možné spolehlivě zodpovědět.

Poděkování

Studie vznikla jako uplatněný výsledek projektu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity Ministerstva kultury ČR (NAKI III, kód projektu DH23P03OVV035) s názvem *Zámky v krajině moravskoslezského pomezí – nové formy prezentace nevyužitých historických objektů* (doba řešení 2023–2027).

Poděkování náleží Daliboru Prixovi z Ústavu dějin umění AV ČR, v. v. i., za zpřístupnění výsledků výzkumu a dokumentace kostela Nanebevzetí Panny Marie ve Stěbořicích a za souhlas s jejím využitím v předkládané studii.

Poznámka

1 Obě terénní etapy archeologického výzkumu fary (viz obr. 4: A – rok 2012; B – rok 2015) byly evidovány jako samostatné akce a stratigrafické jednotky byly číslovány v oddělených řadách vždy od počátku. Shodné číselné označení některých objektů je proto v textu rozlišeno vložením posledního dvojčíslí roku výzkumu za číslo stratigrafické jednotky (objekt, vrstva, výplň, hrob, zdivo) odděleného lomítkem (např. obr. 5: objekt 500/12). V popisech obrazových příloh je pak vždy uvedeno, do které výzkumné etapy (2012 a 2015) vyobrazené situace náleží.

Literatura

Bednář, P., Kučera, L. 2016: *Fosfátová analýza 57 vzorků hlíny z lokality 112/15 Stěbořice – Fara*. Rkp. výzkumné zprávy. Palackého univerzita v Olomouci. Přírodovědecká fakulta. Katedra analytické chemie. Uloženo: Archiv Odboru archeologie, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě.

Beranová, M. 1957: Slovanské žňové nástroje 6. – 12. století. *Památky archeologické* XLVIII(1), 99–117. Dostupné také z: https://1url.cz/XJ54P.

Betsinger, T. K., Scott, A. B. 2014: Governing from the Grave. Vampire Burials and Social Order in Post-medieval Poland. *Cambridge Archaeological Journal* 24(3), 467–476. DOI:10.1017/S0959774314000754. Dostupné také z: https://doi.org/10.1017/S0959774314000754.

Bittner, E. 1981: Nález moravských denárů z XIII. století ve Stěbořicích, okr. Opava. *Časopis Slezského muzea* XXX(1), série B, 78–80.

Borzová, Z. 2006: Kosáky v hroboch z obdobia včasného stredoveku na Slovensku. *Slovenská archeológia* LIV(2), 209–237. Dostupné také z: https://cevnad.sav.sk/aktivita_1_1/slovenska_archeologia_2006_2.pdf.

CDB II: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. II.* (*1198–1230*). Ed. G. Friedrich. Pragae 1912.

CDB IV/1: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. IV/1.* (*1253–1256*). Eds. J. Šebánek, S. Dušková. Pragae 1962.

CDB V/2: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. V/2.* (*1267–1268*). Eds. J. Šebánek, S. Dušková. Pragae 1982.

Čechura, M. 2010: Pohřební ritus ve středověku a novověku ve světle archeologického a antropologického výzkumu. *Archaeologia historica* 35(1–2), 111–120. Dostupné také z: http://hdl.handle.net/11222.digilib/128141.

ČGS: *Geologická mapa 1 : 50 000* [online]. © ČGS. [cit. 2025-03-15] Dostupné z: https://mapy.geology.cz/geo/.

ČÚZK: Archiv. In: *Geoportál ČÚZK* [online]. © ČÚZK. [cit. 2025-08-05]. Dostupné z: https://ags.cuzk.cz/archiv/.

ČÚZK_Geoprohlížeč: Geoprohlížeč. In: *Geoportál ČÚZK* [online]. © ČÚZK. [cit. 2025-08-05]. Dostupné z: https://ags.cuzk.gov.cz/geoprohlizec/.

Demek, J. a kol. 1987: *Zeměpisný lexikon České socialistické republiky. Hory a nížiny.* Praha: Academia.

Goš, V. 1976: Soubor železných předmětů a zbroje z hradu Rychleb ve Slezsku. *Vlastivědný věstník moravský* XXVIII(3), 293–300. Dostupné také z: https://1url.cz/11ZzL.

Hurt, R. 1934: *Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě. Díl I. 1205–1650.* Spisů Akademie velehradské 5. Olomouc: Akademie velehradská.

Janowski, A., Kurasiński, T. 2010: Rolnik, wojownik czy „odmieniec"? Próba interpretacji obecności sierpów w grobach wczesnośredniowiecznych na terenie ziem polskich. In: K. Skóra, T. Kurasiński (eds.): *Wymiary inności. Nietypowe zjawiska w obrzędowości pogrzebowej od pradziejów po czasy nowożytne*. Acta Archaeologica Lodziensia, 56. Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe, 79–95.

Jisl, L. 1952: Slovanské mohylové pohřebiště ve Stěbořicích. *Časopis Slezského musea v Opavě* II, série B, 6–20.

Jisl, L. 1953: Slovanské mohyly ve Stěbořicích u Opavy. *Archeologické rozhledy* V(1), 32–53. Dostupné také z: https://1url.cz/TJ5DE.

Kaniová, P., Kolář, F., Koudelová, J., Marethová, B., Rosová, R., Ťulpík, R. 2024: Stavební dějiny Velké ulice na příkladu domu čp. 54 (U Pírka). In: B. Marethová (ed.): *Fenomén Lauby.* Ostrava: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 18–71.

Kiecoň, M., Zezula, M. 2005: Dřevohlinněná zástavba v Opavě ve středověku (současný stav výzkumu). In: *Forum urbes medii aevii II. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 16. - 18. 4. 2003.* Brno: Archaia Brno o.p.s., 26–43.

Kolář, F., Kaniová, P., Koudelová, J., Prix, D., Rosová, R., Zezula, M. 2021: Opavský hrad a středověké jádro tzv. Müllerova domu čp. 1. *Průzkumy památek* XXVIII(2), 37–84. Dostupné také z: https://pruzkumypamatek.cz/artkey/prp-202102-0004_opava-castle-and-the-medieval-centre-of-m-ller-s-house-no-1.php.

Kolář, F., Zezula, M. 2011: Die Straßen und Ringe im mittelalterlichen und frühneuzetigen Opava aus der achäologischen Sicht. *Wratislavia Antiqua* 13, 219–247.

Kolář, F., Zezula, M. 2014: Das Stadtgrundstück im Opava des 13. und 14. Jahrhunderts aus archäologischer Sicht. In: E. Gringmuth-Dallmer, J. Klápště (Hrsg.): *Tradition - Umgestaltung - Innovation. Transformationsprozesse im hohen Mittelalter.* Praehistorica XXXI(2). Praha: Karolinum, 545–565.

Kouřil, P. 1994: *Slovanské osídlení českého Slezska*. Brno: Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.

Kouřil, P., Gryc, J. 2018: Early Medieval Stronghold in Opava-Kylešovice and Its Importance for the Understanding of the Silesian Region in the Tenth–Eleventh Centuries. In: P. Kouřil, R. Procházka et al.: *Moravian and Silesian Strongholds of the Tenth and Eleventh Centuries in the Context of Central Europe*. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 57. Brno: The Czech Academy of Sciences, Institute of Archaeology, Brno, 185–213.

Kouřil, P., Prix, D., Wihoda, M. 2000: *Hrady českého Slezska*. Brno, Opava: Archeologický ústav Akademie věd ČR Brno. Dostupné také z: https://arub.cz/wp-content/uploads/2020/11/Hrady_ceskeho_Slezska.pdf.

Kouřil, P., Tymonová, M. 2013: *Slovanský kostrový mohylník ve Stěbořicích*. Spisy Archeologického ústavu AV ČR 34. Brno: Archeologický ústav Akademie věd České republiky, Brno, v. v. i. Dostupné také z: https://www.arub.cz/wp-content/uploads/Slovansky_kostrovy_mohylnik-1.pdf.

Kouřil, P., Wihoda, M. 2003: Etnické trojmezí? (Výpověď písemných a hmotných pramenů k etnické struktuře moravsko-slezského pomezí v epoše vrcholného středověku). *Archaeologia historica* 28, 69–111. Dostupné také z: https://hdl.handle.net/11222.digilib/140509.

Krajíc, R. 2003: *Sezimovo Ústí. Archeologie středověkého poddanského města* 3. *Kovárna v Sezimově Ústí a analýza výrobků ze železa. Díl I., II.* Praha, Sezimovo Ústí, Tábor: Archeologický ústav AV ČR v Praze. Dostupné také z: https://1url.cz/2JgZS; https://1url.cz/U1ZuG.

Králíková, M. 2006: *Pohřební ritus 16.–18. století na Moravě a ve Slezsku s přihlédnutím k území střední Evropy* [online]. Rkp. disertační práce. Masarykova univerzita. Přírodovědecká fakulta. Katedra antropologie. Uloženo: Archiv závěrečných prací Masarykovy univerzity. [cit. 2020-03-19]. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/o2djg/Kralikova_disertace.pdf.

Marethová, B., Zezula, M. 2022: Wood-and-clay buildings in medieval Opava. In: L. Lisá, M. Peška et al.: *The transformation of burgher houses in medieval Moravia with respect to Bohemia and Silesia*. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 72. Brno: Czech Academy of Sciences, Institute of Archaeology, Archaia Brno, 169–176. DOI: 10.47382/arub2022-05. Dostupné také z: https://www.arub.cz/wp-content/uploads/Spisy_arub_72_web.pdf.

Opravil, E. 1969: Háj u Stěbořic ve světle archeobotanického a historického průzkumu. *Časopis Slezského muzea* XVIII(2), série B, 107–112.

Plaček, J., Moravec, Z., Augustýnková, L., Zezula, M. 2014: *Kostel sv. Václava v Moravské Ostravě.* Ostrava: Římskokatolická farnost Ostrava – Moravská Ostrava.

Pojsl, M. 1990: *Velehrad. Stavební památky bývalého cisterciáckého kláštera*. Vlastivědná knihovna moravská 65. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost. Dostupné také z: https://1url.cz/JJ5hR.

Prix, D. 2012: *Stěbořice. Kostel Narození Panny Marie.* Rkp. textu pro výstavu Cesta ke Zlaté bule sicilské pořádané Ostravským muzeem. Zpracováno v červenci 2012. Uloženo: archiv D. Prixe.

Prix, D. 2019a: Exkurz 3. Zděný raně gotický kostel neznámého zasvěcení v Holasovicích. In: R. Rosová a kol.: *Dějiny obcí Holasovice, Loděnice, Štemplovec, Kamenec*. Holasovice: Vade Mecum Bohemiae, s.r.o., 144–151.

Prix, D. 2019b: Exkurz 4. Architektonické zlomky ze zaniklého raně gotického kostela v Holasovicích In: R. Rosová a kol.: *Dějiny obcí Holasovice, Loděnice, Štemplovec, Kamenec*. Holasovice: Vade Mecum Bohemiae, s.r.o., 152–165.

Procházka, R., Hložek, M. 2013: Opavský džbán v Brně? K otázce počátků vrcholně středověké glazované keramiky. *Časopis Slezského zemského muzea* LXII(2–3), série B, 231–244.

Raidová, M., Zezula, M. 2025: *Stěbořice, fara, parcela č. 49/2.* Rkp. nálezové zprávy, č. akce 67/12. Uloženo: Archiv Odboru archeologie, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě.

Reichenbach, K. 2004: Sicheln in mittelalterlichen Gräbern in der Slowakei. *Archaeologia historica* 29, 549–560. Dostupné také z: https://hdl.handle.net/11222.digilib/140593.

Solnický, P. 2008: *Historie Stěbořic, Jamnice a Nového Dvora*. Stěbořice: Obecní úřad.

Šikulová, V. 1985: Středověká polévaná keramika. *Archaeologia historica* 10, 230–233. Dostupné také z: https://hdl.handle.net/11222.digilib/139549.

Tymonová, M., Žákovský, P. 2012: Železný meč ze Stěbořic . In: J. Doležel, M. Wihoda (eds): *Mezi raným a vrcholným středověkem. Pavlu Kouřilovi k šedesátým narozeninám přátelé, kolegové a žáci*. Brno: Archeologický ústav Akademie věd České republiky, Brno, v. v. i., 611–623. Dostupné také z: https://arub.cz/wp-content/uploads/2020/11/Mezi_ranym_a_vrcholnym_stredovekem.pdf.

Unger, J. 2006: *Pohřební ritus 1. až 20. století v Evropě z antropologicko--archeologické perspektivy.* Panorama biologické a sociokulturní antropologie. Modulové učební texty pro studenty antropologie a „příbuzných" oborů 25. Scientia. Brno: Nadace Universitas.

Ungerman, Š. 2023: *Raně středověké pohřebiště v Dolních Věstonicích – Na pískách. Díl I – Analýza*. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 74(I). Brno: Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i., Masarykova univerzita, Ústav archeologie a muzeologie. DOI: 10.47382/arub2023-04-1. Dostupné také z: https://www.arub.cz/wp-content/uploads/Spisy_74-1_web.pdf.

Vařeka, P. 2004: *Archeologie středověkého domu I. Proměny vesnického obydlí v Evropě v průběhu staletí (6. – 15. století)*. Archaeologica. Plzeň: Katedra archeologie, FHS ZČU v Plzni. Dostupné také z: https://1url.cz/sJ5hA.

Zezula, M. 1998: Záchranný výzkum v kostele sv. Václava v Moravské Ostravě. In: E. Tomczak (ed.): *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1998 roku*. Katowice: Centrum Dziedzictwa Kulturowego Górnego Śląska, 187–192.

Zezula, M. 2003: Archeologie a počátky Moravské Ostravy (Archeologické výzkumy v historickém jádru města v letech 1998-2002). In: B. Blachut (ed.): *Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska 21*. Šenov u Ostravy: Tilia, 7–44.

Zezula, M. 2017: Archeologické prameny. Podoba středověké Ostravy. In: R. Antonín et al.: *Ostrava. Počátky a vývoj středověkého města*. Ostrava: Statutární město Ostrava, 80–98.

Zezula, M. 2025: *Stěbořice, fara*. Rkp. nálezové zprávy, č. akce 67/12. Uloženo: Archiv Odboru archeologie, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě.

Zezula, M., Moravec, Z., Hlas, J., Kiecoň, M., Prix, D., Theuer, J. 2022: Zaniklá středověká ves Rabendorf a její archeologický výzkum. In: V. Kočí Dudková, P. Kováčik (eds.): *Paměť krajiny moravských a slezských Sudet v ohrožení. Kritický katalog výstavy*. Opava: Slezská univerzita, 210–251.

Zezula, M., Prix, D. 2011: Středověké osídlení Bohušova. In: P. Kozák et al. (eds.): *Kostel sv. Martina v Bohušově*. Bohušov, Ostrava: Obec Bohušov, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, 55–84.

Summary

Stěbořice is situated at the boundary of the Opava lowlands and the Nízký Jeseník mountains, around 9 km west of Opava. Archaeological finds prove that the current area of the village has been settled since Neolithic times, but in the scholarly literature Stěbořice is best known for its mound-type burial site, whose inventory has been dated to the late 9th century and the turn of the 10th century and displays substantial influence from the milieu of Great Moravia (Kouřil, Tymonová 2013). The first written mention of Stěbořice dates from 1220, when the village was recorded as the property of the Cistercian Monastery in Velehrad. The farmstead (grange) in Stěbořice served as the administrative offices for the Velehrad Monastery's estates in the Opava region until 1467, when the village was acquired by the nobility (Hurt 1934, 53, 120–121; Pojsl 1990, 36–39; Solnický 2008, 8–12). The late romanesque core of the parish church in Stěbořice can also be linked with the activities of a construction workshop connected with the Velehrad Monastery (Prix 2012); this part of the church was later remodelled in the renaissance style, and then (in the 1770s) in the baroque style. The rectory, located next to the churchyard, also dates from this period (Solnický 2008, 46–50). In 2012 and 2015, excavation work was carried out at the south wall of the rectory and inside the building, prompting archaeological research to be conducted at the site (Fig. 4). A small collection of pottery finds indicates that the site of the later rectory was settled during a period from the 8th to the 10th centuries (Fig. 9), but most of the investigated structures date from the High Middle Ages. In both phases of the research, archaeologists documented a sunken structure with a square ground plan; this was interpreted as the basement of a wood-clay building (Fig. 5; No. 500/2012), which was connected to other structures. The basement was accessed via an entrance passageway, and traces of vertical and horizontal structural elements were preserved on its floor (Fig. 6, 7), indicating that the building included both columns and a frame structure. The alignment of this building shows continuity with the axis of the romanesque church, and in view of the spatial configuration we can assume that the building was the predecessor of the current rectory. Its dating is based on an analysis of pottery finds from the fill material, which include pottery from the early medieval tradition as well as the high medieval pottery, with its rims most frequently shaped into double-sided grooved collars (Fig. 10). These characteristics correspond with pottery finds from nearby Opava that have been dated to around the mid-13th century (e.g. Kolář, Zezula 2011, 236). The same characteristics (indicating the same dating) were also present in finds (Fig. 11) from the fill material at two structures that have been interpreted as grave pits based on phosphate analysis (Fig. 5; No. 500/2015; No. 501/2015), although no skeletal remains were found in them. At the bottom of grave No. 500/2015, archaeologists found the remnants of an iron sickle (Fig. 13, 14), which can be interpreted by analogy as a precaution against vampires (Borzová 2006, 218; Janowski, Kurasiński 2010, 92–94; Betsinger, Scott 2014). The evidence of burials and settlement found in Stěbořice thus complements findings from other rectory sites in the Moravian-Silesian borderlands (Zezula 2003, 9–14; 2017, 86; Zezula, Prix 2011, 70–74) and documents the long tradition of protecting local communities against 'the undead', as evidenced by finds from the Church of St Wenceslas in Moravská Ostrava dating from the 14th–17th centuries (Zezula 1998; Plaček et al. 2014, 21–27).

Kontakt

Michal Zezula
Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě
Odboje 1
CZ-702 00 Ostrava – Moravská Ostrava
e-mail: zezula.michal@npu.cz
ORCID: 0000-0003-0307-6812